

Ярослава МЕЛЬНИК
(Львів)

«З УКРАЇНИ ПРИЇХАВ ТВІЙ ЗНАЙОМИЙ»: ЛИСТИ БОГДАНА КІСТЯКІВСЬКОГО ДО ОЛЬГИ ФРАНКО

УДК 821.161.2.09(092)Фра

У статті висвітлено перебування Богдана Кістяківського в Галичині 1889 р., тематику його епістолярію до Ольги Франко (1889–1902). Вперше публікується сім листів Богдана Кістяківського до Ольги Франко, а також дві кореспондентки Богдана Кістяківського до Андрія й Тараса Франків.

Ключові слова: листи, Ольга Франко, Богдан Кістяківський, Іван Франко, ув'язнення.

«З України приїхав твій знайомий Богдан Кістяківський. Інтересний хлопець і багато цікавого розкаже про Київ <...>. Деген має прибути на днях, та поки що його тут нема. Се якийсь москвич поукраїнщений, має тут прибути з цілою сім'єю і шукають місця, де б могли пожити кілька неділь, так щоб і гори, і ліс, і вода, і всяка вигода, і ще й дешево. Я й не знаю, куди йому порадити, хоч і сім'я невеличка: він, да вона, да дві дорослі дочки. З Богданом ми, може, коли-небудь заїдемо до Нагуєвич, він хотів би побути на селі хоч з тиждень» [36, с. 214], – повідомляв Іван Франко дружині львівські новини в листі, датованому здогадно 19–22 червня 1889 р. У той час Ольга Франко гостювала в рідних чоловіка в Нагуєвичах, куди вона з дітьми (дворічним Андрійком і тримісячним Тарасиком) вибралася на початку червня цього року, маючи намір бути там ціле літо. Сам І. Франко, натомість, залишився у Львові, сподіваючись вирватись «на якийсь місяць в гори, щоб віддихнути», бо, як скаржився Михайлові Драгоманову, «чисто оглупів при газетярській кераті» [24, с. 210]. До дружини і дітей він навідувався на вихідні.

Під час однієї з таких Франкових поїздок до Нагуєвич до нього приєдналися письменник Ян Каспрович, співробітник «Kuriera Lwowskiego», і згаданий вже Богдан (Федір) Кістяківський. «Прибули ми туди в неділю пополудні, пробули там неділю і понеділок і тоді зробили прогулянку до Урича, для того щоб побачити скали, після чого у вівторок я з Каспровичем повернувся до Львова, а Кістяковський, як

знайомий моєї дружини, залишився ще там і тільки на другу неділю повернувся до Львова» [6, с. 131], – відповідав Іван Франко під час допиту в Львівському крайовому карному суді 17 вересня 1889 р. на запитання про те, «чи, крім Сергія Дегена, відвідував ще хтось Вашу дружину в Нагуєвичках?» (Сергій Деген був у Нагуєвичках разом із Франком 11 серпня 1889 р. – Я. М.). Додамо тут, що Івана Франка ув'язнили 4 (16) серпня 1889 р., звинувативши його у зв'язках з Сергієм Дегеном, Богданом Кістяківським, Аполлінарієм Маршинським та іншими киянами, які влітку 1889 р. приїхали до Галичини. День перед тим зранку 15 серпня в домі І. Франка, в якого він зупинявся під час свого перебування у Львові, був заарештований і Сергій Деген.

Про причину цих ув'язнень трохи згодом, а зараз детальніше про те, яким був початок галицьких канікул 21-річного Богдана Кістяківського, студента історико-філологічного факультету Київського університету, сина професора Олександра Кістяківського, вченого-криміналіста, історика права й громадського діяча. До слова, згодом і сам Богдан Кістяківський зробить блискучу наукову кар'єру, стане відомим правником, соціологом і філософом права, професором Київського університету, дійсним членом Всеукраїнської Академії наук.

У Львові Богдан Кістяківський налагоджує контакти з тутешніми студентами, бере участь у товариській гостині на честь київських гостей у ресторані Макса Віксля. У промові на цьому «комерсі» він дякував львів'янам за тепле прийняття, «при цьому згадував про різницю умов життя українців на Україні і тут, в Галичині. [В Галичині] можна по-українськи писати, вчитись, розвивати українську мову, а, навпаки, в Росії, це все заборонено...» [6, с. 131].

Наніс Богдан Кістяківський також «візиту» Івану Франкові. На відміну від дружини, яка була добра знайома з родиною Кістяківських, письменник досі цього «інтересного хлопця» не знав. «З Федором Кістяковським я познайомився у Львові цього року. Він мене цього року відвідав. Раніше я не знав його. Він оповідав мені, що мій швагер Трегубов доручив йому, щоб відвідав мене <...>. Федір Кістяковський, як сам мені оповідав, приїхав сюди, щоб відвідати Галичину, а вірніше, щоб взяти участь у мандрівці, організованій товариством “Академічне братство”. Чи брав участь у цій мандрівці – не знаю» [6, с. 128–129]. Відтак Богдан Кістяківський декілька разів відвідував письменника вдома, їздив із ним, як уже згадувалося, до Нагуєвич, а коли Іван Франко зі Сергієм Дегеном і з двома його сестрами Наталією і Марією вибралися в середині липня 1889 р. у мальовничу гірську Дидьову в гості до гімназійного Франкового товариша отця Івана Кузева, перебрався

жити до помешкання Франків у Львові на вулиці Зиблікевича. «Чи довго там жив, того не знаю, а коли пізніше з Дидьової я повернувся, вже його не було», — свідчив І. Франко на одному з чергових допитів у поліції [6, с. 130]. На Франкову адресу приходила також кореспонденція Богдана Кістяковського, позаяк у Львові той не мав постійного помешкання і часто мандрував: до Мукачєва (з групою львівських студентів: Величком, Охримовичем та Герасимовичем), до Чернівців, до Сучави.

Під час останньої мандрівки на румунському кордоні (біля Бурдужень недалеко від Іцкань) 17 серпня 1889 р. «соціал-революційного емісара з Києва» [5, с. 139] Богдана Кістяківського затримала й обшукала поліція, але незабаром звільнила. Але ненадовго. Після цієї прикрої пригоди на кордоні хлопець негайно повертається до Львова, але на вокзалі його відразу заарештовують. Прикметно, що під час допитів Іван Франко повсякчас відкидав звинувачення властей на адресу Богдана: «Що стосується Кістяковського, то його надто мало знаю, щоб про нього судити, здається мені, однак, що вже внаслідок своєї молодості і браку досвіду не годиться зовсім для ролі політичного емісара» [27, с. 126].

18 серпня 1889 року було проведено обшук у вітчима Івана Франка в Нагуєвичих Гриня Гаврилика, де тоді проживала Ольга Франко з малими дітьми. Обшук був, однак, безрезультатним, попри старання комісара і жандармів. «Вони переглянули всі речі, заглядали до скринь, знімали ікони зі стін. Після цього комісар дві години писав протокол. О. Франко не знала про арешт чоловіка. Вона негайно виїхала до Львова, щоб організувати їжу для нього, а після цього знов виїхала до Нагуєвич по дітей, яких привезла до Львова» [21, с. 126].

Прикметно, що під час цього процесу Ольга Франко турбувалася не лише про чоловіка, але і про інших ув'язнених. Так, Богдан Кістяківський звертається до неї з проханням передати йому разом із одним із обідів Новий Заповіт по-французьки і по-польськи в оригіналі. І ще просить, щоб Ольга Федорівна потурбувалася, аби йому разом із обідом прислала виделку і ножа, «бо свого тут я не маю» [8, с. 171–172]. Про послугу Франкову дружину просить і Наталія Деген. «Дуже Вас прошу, пані Франк (так в оригіналі. – Я.М.), прийти до мене, хотіла би Вас попросити зробити мені й моїй сестрі послугу і, заки прибудуть наші речі, позичити нам дві сорочки та ще щось. Прошу вибачення, що кличу Вас, навіть не знаючи» [див.: 22, с. 56].

Богдана Кістяківського, Сергія Дегена та його сестер Марію і Наталію, Аполлінарія Маршинського було звинувачено «у нігілістичних і соціалістичних інтригах», у тому, що вони, «за дорученням Драгоманова <...>, виїхали з Києва до Галичини для поширення тут

серед українців соціалістичних принципів і також для розпалювання ненависті проти дворянства» [4, с. 123]. Прокурор також висловлював припущення, що «затримані особи не повинні бути далекими від стремління Драгоманова (і Лаврова) об'єднати Україну з Галичиною у самостійну державу» [20, с. 139]. Про «справу» київських студентів, про ув'язнення Івана Франка й обшуки в Ольги Франко в Нагуєвичах у зв'язку з цими арештами багато писали тодішні галицькі часописи (див.: [1], [3], [7], [25], [26], [30], [31], [32]).

Усі заарештовані утримувалися у львівській в'язниці «Бригідки». Івана Франка було випущено на волю 20 жовтня 1889 р., звільнено також інших ув'язнених у цьому процесі за відсутністю достатніх доказів утримання їх під арештом. 26 жовтня вийшов із «Бригідок» і Богдан Кістяківський. Михайлина Рошкевич згадувала, що Іван Франко, «як тільки вийшов на волю, а за ним українці, то зразу ж написав до Кобринської і до мене і просив нас на хрестини своїх синів Андрія і Тараса. Писав, що рад би тепер охрестити, поки ще є українці у Львові» [28, с. 178]. Хрестини синів Франків відбулися 15 (27) жовтня 1889 року. Богдан Кістяківський стає хресним батьком Тараса.

16 листопада 1889 р. Львівський крайовий карний суд за підписом слідчого судді Маєвського виніс остаточний вердикт. Не знаходячи «підстав для дальшого судового переслідування» оскаржених «у справі Дегена і товаришів», «припиняє слідство проти Сергія Дегена, Наталії Деген, Федора Кістяківського, Аполлінарія Маршинського, Івана Франка, Михайла Павлика і Андрія Скородинського» [24, с. 140]. А вже 18 листопада 1889 р. львівський щоденник «Діло» інформував своїх читачів: «Пп. Маршинській і Кістяковській вибираються сими днями до Росії...» [30].

В'язниця страшенно пригнітила молодого Богдана Кістяківського. «Кістяківський з іншими повернувся з австрійської тюрми майже більш від усіх змучений, змарнілий, – згадував А. Синявський. – Його нервовість, експансивність ще більше стала виявлятися, але наука життя – галицькі вражіння і тюремні – мали надзвичайне значення, як і особиста зустріч з радикальними галичанами. Ця подорож мала надзвичайне значення для дальшого розвитку ідей і напрямку діяльності Богдана» [29, с. 110]. Вже після повернення до Києва, де Кістяківського відразу ж виключили з університету, він зізнавався Ользі Франко (лист від 29 листопада 1889 р.): «... Хвороблива моя фантазія малювала мені похмурі картинки, що мене звинуватять в неіснуючому кримінальному злочині і т.д., і т.д. Звичайно, все це тоді було очевидним, якщо взяти до уваги, що я був ув'язнений, не знаючи чому, для чого, навіщо? А здоров'я моє було сильно розхитано» [9, с. 324].

Та й Іван Франко, який, на відміну від Богдана Кістяківського, мав уже «досвід» проходження арештантських «університетів» (це було вже третє його ув'язнення), писав Михайлові Драгоманову: «Мене самого тюрма сим разом страшно придавила. Я думав, що зйду з ума <...> Для всієї цієї справи я не нахожу іншої назви, як тільки *Delirium des Zeitgeites*. Справді, всі признаки *delirium* мали ми перед очима: безцільне, а гарячкове кидання, шукання, питання, а за чим, про що, то й чорт не розбере. А основою всього була нужда – моральна і інтелектуальна наших властей» [35, с. 219]. Скаржився письменник і дружині: «Внутрі болить мене часом так, що не знаю, що з собою робити <...>. Ночами болить мене також голова, і раз у раз чую якусь тяжість в мозгу, немов там у мене камінь. При тім тоска у мене страшенна» [37, с. 217].

Власне, опис своїх переживань у в'язниці, а також тих фатальних наслідків, які в майбутньому мав для нього цей арешт (виключення з університету, неможливість знову навідатися до Галичини, побачитись з Ольгою Федорівною, Іваном Франком, малими франчатами), становить лейтмотив теплих і дуже щирх листів Богдана Кістяківського до Ольги Франко. Лист від 4 вересня 1902 р.: «Мені страшенно жаль, що я не міг і не можу до Вас приїхати. Я вже так би хотів побачити і Вас, і Вашого чоловіка, і дітей і стати ближше до нашого українсько-галицького життя, як воно відбувається і проявляється у вас, що здається я зовсім ожив би морально» [17, с. 357–358]. Картка від 14 травня 1894 р. «Як Ви живете тепер, як Іван Якович і як Ваші діти? – Я зовсім нічого не знаю. Про Ваших дітей, з тих пір, як отримав їх фотографію три роки тому назад, я мав день скупі звістки. Як би я хотів тепер побачити Андрійку і Тараску і всіх. Напишіть, будь ласка, мені чи мамі, як Ви живете, мені дуже хочеться мати звістки про Вас. Якщо у Вас є більш пізня фотографія Андрійка і Тарася, то пришліть мені, будь ласка, у Вас тепер вже четверо дітей, і життя, очевидно, сповнено масою дрібних турбот» [12, с. 891].

Нижче публікуємо листи Богдана Кістяківського до Ольги Франко й Андрія та Тараса Франків, що зберігаються у Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Листи Богдана Кістяківського до Андрія та Тараса Франків публікуються вперше. Так само вперше надруковано сім листів Богдана Кістяківського до Ольги Франко. Три листи Богдана Кістяківського до Ольги Франко (від 3 січня 1896 р., від 8 серпня 1896 р. і від 17 жовтня 1896.) вперше оприлюднено у «Науковому віснику музею Івана Франка у Львові». Див.: Горак Я. Листи Богдана Кістяківського до Ольги та Івана Франків // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2006. – Вип. 6. Кореспонденція Ольги Франко до Богдана Кістяківського не збереглася.

Листи Богдана Кістяківського до Ольги, Андрія й Тараса Франків публікуємо зі збереженням всіх особливостей оригіналу. Пунктуація — відповідно до сучасного правопису. Підкреслення в тексті – автора. Скорочення розкрито в квадратних дужках. Переклад із російської листів Богдана Кістяківського до Ольги Франко Ярослави Мельник.

ЛІТЕРАТУРА

1. В справі ув'язнених Русинів з Галичини і України // Діло. – 1889. – 14 (26) серпня. – Ч. 182. – С. 3. Рубр.: Новинки.
2. Горак Я. Листи Богдана Кістяківського до Ольги та Івана Франків // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів: Каменяр, 2006. – Вип. 6. – С. 83–114.
3. Дальші арештованя // Діло. – 1889. – 10 (22) серпня. – Ч. 179. – С. 3. Рубр.: Новинки.
4. Звіт дирекції поліції у Львові президії Міністерства внутрішніх справ у Відні про арешт київського студента С. Дегена та його зв'язки з І. Франком // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 123–125.
5. Звіт дирекції поліції у Львові президії Міністерства внутрішніх справ у Відні про обшуки в українських установах у Львові у зв'язку з арештом С. Дегена, І. Франка, М. Павлика та інших // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 139–140.
6. З протоколів допиту Львівського крайового карного суду про допит І. Франка, обвинуваченого в зв'язках з С. Дегеном і Ф. Кістяківським // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 127–136.
7. З протоколів Львівського крайового карного суду про допит І. Франка, обвинуваченого в зв'язках з С. Дегеном і Ф. Кістяковським // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 127–134.
8. Зъ Києва доносять нам // Діло. – 1889. – 23 серпня (4 вересня). – Ч. 189. – С. 3. Рубр.: Новинки.
9. Кістяківський Б. від 30 серпня [1889 року] // Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ). – Ф. 3. – № 1607. – С. 171–172.
10. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 29 листопада 1889 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1605. – С. 323–326.
11. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 29 грудня 1889 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1605. – С. 369–372.

12. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 4 лютого 1890 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1605. – С. 417–420.
13. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 14 травня 1894 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – С. 889–892.
14. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 3 січня 1896 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1610. – С. 153–156.
15. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 14 березня 1896 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – С. 593–596.
16. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 8 серпня 1896 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – С. 603–604.
17. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 17 жовтня 1896 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1610. – С. 315–318.
18. Кістяківський Б. Лист до Ольги Франко від 4 вересня 1902 р. // ІЛ. – Ф. 3. – № 1611. – С. 357–368.
19. Кістяківський Б. Лист до Андрія Франка // ІЛ. – Ф. 3. – № 1610. – С. 319–320.
20. Кістяківський Б. Лист до Тараса Франка // ІЛ. – Ф. 3. – С. 321–322.
21. Лист президії Міністерства юстиції у Відні президії Міністерству закордонних справ у Відні про справу Дегена і товаришів // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 138–139.
22. Мороз М. Літопис життя і творчості Івана Франка: у 3 т. – Львів: АРТОС, 2016. – Т. 2: На вершинах (1887–1899) / наук. ред. О. Луцишин.
23. Нахлік Є. Арабажин Наталія Вікторівна // Франківська енциклопедія: у 7 т. Т. 1: А – Ж / наук. ред і упоряд. Є. Нахлік; передмова М. Жулинський, Є. Нахлік. – Львів: Світ, 2016. – С. 53–60.
24. Нахлік Є. Деген Сергій Вікторович // Франківська енциклопедія: у 7 т. Т. 1: А – Ж / наук. ред і упоряд. Є. Нахлік; передмова М. Жулинський, Є. Нахлік. – Львів: Світ, 2016. – С. 532–538.
25. Повідомлення Львівського крайового карного суду І. Франкові про припинення слідства у зв'язку з справою С. Дегена і товаришів // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 140.
26. Про ув'язнення о. Кузіва // Діло. – 1889. – 21 серпня (2 вересня). – Ч. 187. – С. 3. Рубр.: Новинки.
27. Про ув'язнення Франка // Діло. – 1889. – 5 (17) серпня. – Ч. 175. – С. 3. Рубр.: Новинки.
28. Протокол допиту І. Франка в зв'язку з справою Дегена, складений дирекцією поліції у Львові // Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 126–127.
29. Рошкевич (Іванець) М. // Спогади про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. ст., прим. М. Гнатюка. 2-ге вид., доп., прероб. – Львів: Каменярь, 2011. – С. 169–179.

30. Синявський А. Із споминів про Б. О. Кістяківського // Синявський А. Вибрані праці. – Київ: Наукова думка, 1993. – С. 107–111.
31. Справа Дегенів, Маршиньского і Кистяковского // Діло. – 1889. – № 253. – С. 2.
32. Ув'язнена молодь з України // Діло. – 1889. – 16 (28 вересня). – Ч. 208. – С. 3. – Рубр.: Новинки.
33. Ув'язнення у Львові // Діло. – 1889. – 7 (19) серпня. – Ч. 176. – С. 3. Рубр.: Новинки.
34. Франко І. Лист до Михайла Драгоманова від 1 березня 1889 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 49. С. 198–202.
35. Франко І. Лист до Михайла Драгоманова від 7 травня 1889 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 49. – С. 208–210.
36. Франко І. Лист до Михайла Драгоманова від 23 листопада 1889 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 49. – С. 218–224.
37. Франко І. Лист до Ольги Франко [між 19 і 22 червня] 1889 р. // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 49. – С. 214–215.
38. Франко І. Лист до Ольги Франко [після 9 вересня 1889 р.] // Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – Київ: Наукова думка, 1984. – Т. 49. – С. 217–218.

ЛИСТИ БОГДАНА КІСТЯКІВСЬКОГО ДО ОЛЬГИ, АНДРІЯ І ТАРАСА ФРАНКІВ

№ 1

Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 30 серпня [1889 року]

30 серпня. П'ятниця.

Шановно Добродію, Ольго Хведоровно!

Хотів я просити Вас, коли ласка Ваша, щоб Ви купили мені Nouveau Testament по-французьки і Nowy Testament по-польски в оригіналі – звичайно маленька книжочка в долонь в чорній обложці. Хочу учитись французькій мові. Як би Ви були так добрі і прислали мені їх на тім тиждні з одним із обідів, я був би Вам дуже вдячний.

Хотів я Вам також сказати, що я думаю, що мама мусить вже знати, що я заарештований, бо я ще перед півтора тижнями її писав, що я не потребују грошей, тому я її вже написав листъ.

В кожнім разі, коли будете писати, то пішіть, щоб в ніякім разі сьуди не приїздили, бо це зовсім не потрібно, і слідство мусить їти своїм порядком і поки не скінчиться, не можуть насъ визволити, бо не знатимуть, що ми невинні.

Хотів Вас просити, щоб Ви казали присилати мені разом з обідом вилку і ножа, бо свого тут я не мају.

Шчиро Поважајичіј Вас
Богдан Кістяковський

*Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1607. С. 171–172. Рукопис.
Автограф.*

№ 2

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 29 листопада 1889 року**

*Кузнечна вул. дім № 14
Олекс. Іванівн. Кістяківській*

*29-го листопада 1889 року
Київ*

Вельмишановна Ольго Федорівно!

Мої наміри натрапити тут на співчуття через несправедливість, що спіткала мене за кордоном, не зовсім справилися.

Виконуючи Ваше бажання знати, що мені трапилося тут, пишу тепер Вам. Я не стану говорити про те, що на мене звернула особливу увагу київська жандармерія – це, очевидно, було її справою. Тим часом мене страшенно перелякав обшук; я уявив, що мене знову негайно заарештують. На щастя, тут після обшуку не слідує зараз арешт, як у Вас в Австрії, і мене після нього лише викликали на допит.

На допиті тут трапився цілком аналогічний факт із допитом в австрійському суді. Пам'ятаєте, як я Вам розповідав, що на суді мені заявили, що є точні свідчення про те, що в Чернівцях я міняв якісь-то 700 рублів (котрих я ніколи не бачив). Тоді хвороблива моя фантазія малювала мені похмурі картинки, що мене звинуватять в неіснуючому кримінальному злочині і т. д., і т. д. Звичайно, все це тоді було очевидним, якщо взяти до уваги, що я був ув'язнений, не знаючи чому, для чого, навіщо? А здоров'я моє було сильно розхитано.

Тепер через якесь прикре непорозуміння трапилася подібна історія. Мені заявили, що є точні свідчення, навіть від австрійських властей, про мої стосунки з якимись втікачами. Я ж не пригадаю тепер їхніх прізвищ, знаю тільки, що мене, згідно з цих свідчень, називають учнем одного з них, але прізвище його мені зовсім не відоме. Не знаю, мені повідомили, що він був професором Київського університету, але, імовірно, я тоді ще не був студентом, або ж він був не на моєму факультеті. Між цими шістьма прізвищами втікачів трапилося, проте, одне мені знайоме. Це – Дебагорій-Мокрієвич³³. Ви, мабуть, також знаєте його, якраз у Ваш час він був

³³ Дебагорій-Мокрієвич Володимир (1846–1926) – політичний діяч, революціонер, публіцист, мемуарист. Член т. зв. Київської комуні бунтарів; 1875 р. зробив спробу організації селянського повстання в Україні; 1879 р. під час арешту в Києві вчинив збройний опір. Засуджений на 15 років каторги, втік і 1881 р. виїхав за кордон. Перебував під значним впливом Михайла Драгоманова.

у Києві студентом історико-філологічного факультету, тоді ж він був моїм репетитором, тому я його і знаю, але потім він десь зник, і мені передали, що він вчителює в Петербурзі. Я не знаю тільки, навіщо звернулися до мене за свідченнями про нього – я їм повідомив, що в нього є сім'я в Чернігові, з якою я не знайомий, але це і не може бути їм невідоме. Безперечно, від сім'ї вони би могли отримати точні свідчення, я ж не перебуваю з ним в якихось стосунках, але у будь-якому разі Ви зрозумієте, як трагічно-печально закінчилися мої митарства за кордоном, так і тепер я до сих пір не можу заспокоїтися і все ще перебуваю у вкрай нервовому стані.

Але все це не так важливо і не так сильно мене пригнічує, як те, що мене звільнили з університету і не хочуть приймати. Цілий тиждень клопотався, однак нічого не вийшло. Тепер залишається тільки поїхати в інший університет, і я сьогодні ж ввечері виїжджаю до Харкова. Одеса для мене була би краща за кліматом, але, кажуть, там великі студентські заворушення.

Дуже Вам вдячний, що Ви тоді розміняли мені 100 рублів, справді, 25 рублівки не приймають не тільки у Львові, але ні в одній міській конторі. Чи не змогли би Ви надіслати тих 33 рублів, котрих Ви мені не додали за відсутністю дрібних, тепер вони тут мені дуже потрібні. Тоді наші грошові рахунки будуть наразі завершені. Гроші надсилайте просто мамі, тому що я буду в Харкові. Сокальського³⁴ у всьому Києві нема, у Корейво у книжно-музикальному магазині³⁵ мені говорили, що існує тільки «Народ[на] муз[ика]»³⁶, запитаю ще в Харкові.

Кланяюся Вашому чоловікові, цілую Ваших дітей.

Ваш Федір Кістяківський

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1605. С. 323–326. Рукопис. Автограф. Переклад з російської.

³⁴ Сокальський Петро Петрович (1832 – 1917) – український композитор, громадський діяч, журналіст.

³⁵ Мається на увазі книжний і музикальний магазин Болеслава Корейво в Києві.

³⁶ Йдеться про музикознавчу роботу Петра Сокальського «Руська народна музика, російська і українська, в її будові і ритмічній відмінності від основ сучасної гармонічної музики» (1886).

№ 3

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 29 грудня 1889 року***29-го грудня 1889 року**Київ, Кузнецна вул. дім № 14*

Вельмишановна Ольго Федорівно,

дуже Вам дякую за співчуття, яке Ви мені висловлюєте, поспішаю тепер передати Вам факти про мене, які Вас цікавлять. Я лише тиждень тому повернувся з Харкова, приїхав звідси трохи заспокоївшись, все-таки я тепер прийнятий до Харківського університету.

Мама передала мені зміст Вашого листа і гроші, – дякую Вам; думаю, що грошові наші рахунки завершилися, оскільки пересилання грошей сюди Вам повинно було вартувати тих грошей, що залишилися.

Приїхав я сюди в Київ тільки на свята, на відпустку по 7-е січня, але не знаю, як ще буде далі – щось-то колишні курйози вилазять. Ще після кількох днів після мого виїзду до Харкова приносили мені тут вимогу з жандармського управління щодо розписки про невиїзд із Києва, але я вже тоді був харківським студентом, а тепер мені тут заявили, що якщо я кудись виїду з Києва, то мене відразу заарештують. Так і гляди, знову вилетиш з іншого університету за неявку в термін!

Справа моя тепер полягає в тому, що вони отримали якусь виписку зі слідства, проведеного в Лемберзі, надісланою Дирекцією поліції (здається, віденською) через Петербурзький департамент поліції. Не знаю, чи через те, що ця виписка перейшла стільки інституцій, чи через підлість польської поліції в Лемберзі, вона виглядає таким чином (змісту її я не знаю), що нас вважають можливим звинуватити в таємному товаристві. В якому товаристві я можу бути з товстим Дегеном³⁷ і слізливим Маршинським³⁸ – не знаю? Вони проголосили мене у всіх газетах «анемічним юнаком», таким чином, тепер на мене ніхто навіть не дивиться, як на справжнього чоловіка.

³⁷ Сергій Деген (1862–?) – російський та український літератор. 1886 р. закінчив Київський університет. 1894 р. опублікував переклади оповідань Івана Франка «Добрий заробок», «Сам собі винен», «Два приятелі». Листувався з Іваном Франком і Михайлом Павликом.

³⁸ Аполінарій Маршинський (1865–1929) – громадський діяч, фінансист і педагог; директор департаменту фінансових справ у Генеральному Секретаріаті (1917), віце-міністр фінансів УНР (1919), викладач Українського педагогічного інституту в Празі.

Яка це все нудна і неприємна історія! Є, проте, надія, та і саме жандармське управління тільки цього і чекає, що, нарешті, надішлють папери лемберзького слідства. Тоді вже проясниться, що це все неправда, і що з жодними втікачами я не знайомий, і мені принаймні дадуть спокій.

Із цими втікачами мені було страшно [нрзб.], тепер, утім, всього одного залишили – Даргоманов чи Драгоманов, не знаю, щось на кшталт цього, тому що пам'ятаю, це прізвище дуже подібне на Драгомирова, Головнокомандувача київськими військами.

А то ще раніше видумали історію з якимись книжками в Букарешті! Я майже не знаю французької і німецької мов, а до мене пристають із румунськими книжками. Не розумію – як це всі говорять, що їм все відомо, а навіть такого факту не знають? Я в Харкові все надіявся, що побачу і Вас, і Андрійка³⁹ на Різдво, і тому я нічого не писав; тепер дуже радий Вашій пропозиції листуватися. Утім, наразі не можу повідомити Вам своєї адреси, тому що між 5 і 7 січня думаю виїхати в Харків, якщо випустять – буду просити, і тільки потім знайду помешкання, тепер же хіба на Харків[ський] унів[ерситет], утім, я Вам звідси напишу. Наразі до побачення до наступного разу, кланяйтеся Вашому чоловікові, як здоров'я Тараска⁴⁰ і Андрійка.

Залишаюся відданий Вам
Ф. Кістяківський

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1605. С. 369–372. Рукопис. Автограф. Переклад з російської.

³⁹ Андрій Франко (1887–1913) – найстарший син Франків.

⁴⁰ Тарас Франко (1889–1971) – середулий син Франків, похресник Богдана Кістяківського.

№ 4

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 4 лютого 1890 року***Харків**Ново-Мало-Сумська вул.**дім Літинського № 36**4 лютого 1890 р.*

Вельмишановна Ольго Федорівно,

не виконав я своєї обіцянки і давно Вам не писав, але, якби Ви знали, як я пережив ці три тижні, то, очевидно, не звинувачували би мене.

Мене, без сумніву, печуть на повільному вогні, почну бодай з того, що з Києва, куди я поїхав на свята, мене не випускали. Нарешті, мене випустили, заявивши, втім, попередньо мені, що Вас все одно виключать, коли ми надішлемо туди свідоцтва про те, що Ви перебуваєте під слідством; але за порадою матері я все-таки поїхав сюди.

Тут я прожив більше трьох тижнів, і мені, справді, не давали ні хвилини спокою. За цей час мене вже двічі виключали з університету. Нарешті, сьогодні ввечері, вже після другого виключення, мені принесли повідомлення, що попечитель вирішив залишити мене наразі в університеті, доповісти про всі мої справи міністру й викликати мене для особистих розпитувань. Цим рішенням мій курс значно піднявся, тому що в мене не було надії, що мене хоча наразі удержать в університеті, але, звичайно, справа далеко ще не вирішена, вона лише починається.

Як подумаєш про це, то, справді, не стає ані нервової енергії, ані життєвих сил що-небудь думати, а так і хочеться плюнути і на університет, і на все, скласти руки і спостерігати, як сторонній глядач, що з цього буде?

Постійне нервове потрясіння страшенно втомливе, а при моїй нервовості воно просто нестерпне. А тут ще постійно треба клопотатися, бігати то до одного професора, то до іншого (добре, що тут вони принаймні бодай як-небудь висловлюють своє ставлення, не те, що в Києві), а працювати і займатися, щоби відпочити і відсвіжитися, справді, ніколи.

І відчуваєш, і бачиш, що не винен, але як ти це їм доведеш, коли тобі пригадують твої дитячі грішки, що мене колись ще з гімназії виключили⁴¹.

⁴¹ Богдан Кістяківський був виключений зі сьомого класу другої київської гімназії за організацію в гімназії гуртка по вивченню української мови і літератури. Цей гурток, зазначалось у документах, діяв «с недозволенной целью, без ведома и разрешения гимназического начальства». Відтак змушений був перейти до іншої гімназії.

І доводиться тільки вигукувати: і навіщо я вляпався в цю історію, і навіщо я їздив у Карпати [нрзб.]? Але справі цим не допоможеш, а моє здоров'я все більше і більше руйнується.

Але доволі про це, тому що про це можна говорити до безконечности, але в цей момент мені більше ні про що говорити, тому що тільки це і одне це заповнює все моє існування.

Краще вже Ви самі напишіть що-небудь втішне, бодай про себе: як Ви поживаєте? Давненько я таки не мав від Вас вісток, як здоров'я Андрійка і Тараска, як Ваш чоловік, кланяйтеся йому.

Щиро шануючий Вас
Федір Олекс. Кістяківський

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1605. С. 417–420. Рукопис. Автограф. Переклад з російської.

№ 5

Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко від 14 травня 1894 року

14-го травня 1894 року

У тих умовах, у яких я живу, дорога Ольго Федорівно, справді, неможливо вести регулярне листування, а тим паче листуватися з-за кордоном, а тому даруйте мені, що я так довго не давав про себе вісток. Всі останні два роки пішли в мене на справу: спершу я сидів під слідством, потім, випущений під заставу, жив безвиїзно в Києві й міг тільки користуватися навчальними посібниками, які доставляла моя власна кімната, і, накінець, відсидів термін по найвищому наказу. Тепер, до 13-го січня 1895 року, я перебуваю під гласним наглядом по найвищому наказу й мешкаю поки що в Боярці, на днях, утім, виїжджаю в м. Любаву Курлянської губ[ернії]. Окрім того, згідно з розпорядженням міністра, мені заборонено проживання впродовж двох років аж до 13 січня 1897 р. у всіх університетських містах (у тому числі в Києві) Риги і Ярославля, згідно з нормативних правил, мені не можна в цей термін виїжджати за кордон.

Ось зовнішній бік мого життя за останні два роки, попередні три (з тих пір, як ми з Вами не бачилися) були приблизно такі ж, принаймні їх перша половина. Із внутрішнього боку я зробив за останні роки дуже

багато, у мене тепер щонайменше є підґрунтя для подальшої освіти. Я дуже працював багато і багато вчився, і цим було сповнено все моє життя, хоча що з цього вийде, я не знаю, оскільки вся моя підготовка теоретична, із практичних знань я отримав тільки мови (нім[ецьку], франц[узьку] і англ[ійську]) і вивчаю тепер італійську.

Я не можу тепер детальніше говорити про своє життя, довелося би дуже довго писати. Коли обставини розлучають людей на такий тривалий час, то для повного відновлення стосунків треба побачитися, а це неможливо при теперішніх умовах.

Як Ви живете тепер, як Іван Якович і як Ваші діти? Я зовсім нічого не знаю. Про Ваших дітей, із тих пір, як отримав їх фотографію три роки тому назад, я мав скупі вістки. Якби я хотів тепер побачити Андрійку і Тараску і всіх. Напишіть, будь ласка, мені чи мамі, як Ви живете, мені дуже хочеться мати звістки про Вас. Якщо у Вас є більш пізня фотографія Андрійка і Тарася, то пришліть мені, будь ласка, у Вас тепер вже четверо дітей, і життя, очевидно, сповнено масою дрібних турбот і праці.

Брат поїде у Берлін, на жаль, через Варшаву, а не через Львів, і я посилаю цей лист із ним. Якщо захочете передати лист, то можете переслати через нього.

Наразі до побачення, міцно тисну Вашу руку, цілую дітей, вони, звичайно, мене не пам'ятають. Мама Вам кланяється. Передайте мій поклін Ів[анові] Як[овичу] і Мих[айлові] П[авлику].

Відданий Ваш друг
Богдан Кістяківський

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1612. С. 889–892. Рукопис. Автограф. Переклад з російської.

№ 6

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 3 січня 1896 року**

*Berlin NW Karlstr. 22 Hof 11
3. I. 96*

Дорогая Ольга Федоровна!

Не писав Вам так довго, бо від кінця квітня був хорий. Від морального пересилення я був стратив пам'ять, здібність затримувати думку на одному предметі і взагалі чув себе дуже погано. В липню приїздила до мене мати, вона звичайно живе літом зі мною, і коли я не можу вернутись до Києва, як це було остатні два роки, мати приїздить до мене. Тільки на будущій рік, мабуть, не можна буде цього устроїти, бо грошові стосунки не дозволяють. Пам'ятаєте, Ви колись ганили моє відношення до матері. Тепер мати не має ліпшого друга, як мене, а мій найліпший друг є мати. З другими братами⁴², котрі мають більше філістерску вдачу, ніж я, і тому, здавалось би, мусили бути ближчі до матері, мати не стоїть так добре, як зі мною. Розуміється, що мати признала за мною право упорядкувати своє життя, як мені подобається. Цім літом ми трохи подорожували з матір'ю по Швейцарії, і відпочинок повернув мене почасти до нормального стану. Від кінця жовтня я знов у Берліні і дальше учусь і працюю, як попереду, в квітні ж цього року маю замір перейти на Віденьський університет, а може, приїду і до Львова, та, шкода, це не від мене залежить.

Я хотів, щоби «дід» приніс дітям щчо небудь і від мене, а тому задумав вислати подарункі поштою, але при цім я зовсім забув, щчо при полученні треба оплачувати цла, уже на пошті мені нагадали про це. Як щчо виноситиме не більше двух ринських, то заплатіть, а як більше, то не варто брати й пакети. Гроші візьміть у чоловіка, бо у мене з ним рахунки, і я вислав єму трохи грошей. Доконче ж зробіть це, бо щчо це за подарункі, як Вам прийдеється доплачувати. Я післав там два подарункі для Андруся і Тарася, і Вашої дівчинки⁴³. Надіюсь, щчо усі

⁴² Йдеться про Володимира і Ігоря Кістяківських. Володимир Кістяківський (1865–1952) – хімік, член Української академії наук. Автор низки фундаментальних досліджень з електрохімії. Ігор Кістяківський (1876–1940) – правник, український державний і громадський діяч, державний секретар і міністр внутрішніх справ Гетьманату Павла Скоропадського.

⁴³ Йдеться про доньку Франків Анну (1892–1988).

діти здорові і добре учатся, але хотів би мати звістку про їх, як і від Вас. Шкода, що я не маю часу написати їм, бо під час хвороби і пильної праці в листопаді я занехаяв свою кореспонденцію і тепер мушу писати дуже багато листів. Жичу Вам з новим роком усього найліпшого, а Вашому чоловіку більше поведження в его змаганнях до чисто наукової праці і університетської катедри. Обіймаю Вас дружньо.

Ваш Богдан

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1610. С. 153–156. Рукопис. Автограф.

№ 7

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 14 березня 1896 року**

N. Auguststr. 89

Дорога Ольга Федоровна!

Я не можу ані тепер, ані у квітні приїхати до Львова. Дуже поважні причини стали мені на перешкоді написати до Вас раніше і розпочати в свій час старання о знесення заборони пробувати у Австрії, котра тяжить наді мною. Тепер зайшли зміни, і в остатній час я остаточно рішився перенестися до Віденьського у-ту. Пробиваючи у Відні, мені легше буде приїхати до Львова. А мені так хотілось би вже побачити і Галичину, і Вас, і Вашого чоловіка, і дітей, що ще ніколи у мене не було такого сильного бажання. Тепер більше, ніж коли небудь, мені залежить на тім, щоби виробити дозвіл жити у Австрії. Посилаю Вам подання і свідоцтво, що я числюсь студентом Берл[ін]ського у-ту, так як Ви писали. Будьте ласкаві, занесіть їх до Намісництва. Може, подання, як воно є, не надається, бо я не знаю формуляру австрійських подань; в такій разі дайте его кому-небудь переписати, все одно ніхто не знає моєї руки. До подання, мабуть, потрібні австр[ійські] державні штемпелі, котрих тут не можна дістати, то Ви їх оплатіть, а я, не гаючись, вишлю Вам гроші, коли Ви звістите, скільки виносили усі видатки. У поданню я пишу, що хочу слухати викладів на Львовському у-ті і користати з бібліотек, на правду, як мені покі що не надається

студіювати у Львові, і я хочу удатися до Відня. Коли знесуть заборону, то те, шчо я пишу у подання, до нічого мене не обов'язує. Вносячи з того, що Ви пишете, я маю ...

[Закінчення листа не виявлено – Я.М.].

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1630. С. 593–596. Рукопис. Автограф.

№ 8

Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко від 8 серпня 1896 року

8.VIII. 96. Антверпен

Дорога Ольга Федоровна!

Відповідь львовської поліції настільки звичайне діло в моєму життю, шчо я постарався якнайшвидше забути про цю справу і полагодитись з конечностию, наскільки це можливо зробити об'єктивно. Мені буває тільки прикро, коли такі випадки перешкоджають мене в праці і задержують виконання моїх замірів. Шчо я вже занадто в усе му спізнився, Ви самі знаєте. Ось і в остатньому місяці прусска поліція зробила на мене напад. Розуміється, вона нічого не доказала, але припровадила мене в страшне роздраження, так шчо я стратив на цьому два чи три тижні.

Тепер під час ферій роблю невеличку подоріж для відпочинку, та мушу поспішати до Берліна, бо на мене чекає страшенна маса роботи.

Я сердечно Вам вдячний за Вашу прихильність і співчуття. Але вже треба погодитись з тим, шчо мені поки шчо не доведеться бувати ані у Львові, ані в «рідних горах». Розкажіть шчо небудь про мене дітям. Цілую їх міцно і Вас також.

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1630. С. 603–604. Рукопис. Автограф.

№ 9

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 17 жовтня 1896 року**

17. X. 96. Charlottenburg
Kautstr. 18 Gartenh. Part

Дорога кума Ольга Федоровна!

Дякую Вам за три книжки, котрі я одержав. Я посилаю Вам тепер 8 марок. Пять з них положіть на передплату за це півріччє «Ж[итя] і Сл[ова]»⁴⁴, одну віддайте видавцям «Україна Irredenta»⁴⁵, бо я одержав і другий примірник, а за дві, як можете, купіть і вишліть мені книжочку Дашинської о Нітшем⁴⁶, бо тут нема польської книгарні. Не знаючи точно цін, я не певний, чи добре розклав ці гроші, але Ви справдіть мої рахунки, щоби за мною не було залежостей. Окрім того, прошу Вас, висилайте мені усі наші видання по одному примірнику (Клоустона⁴⁷ я вже маю), а гроші я акуратно вертатиму Вам.

Мені було дуже мило одержати звістку від дітей. Вони зробили великий поступ від того часу, як я мав від їх вперше листи. Їм пишу окремо.

Жичу Вам усього найкращчого.
Люблячий Вас Богдан

Напишіть мені також, як у Вас поставлений відділ бібліографії⁴⁸ і про які книжки Ви хотіли б мати рецензії.

Старий мене питає, чи я сповнив свою обіцянку, а я, тільки одержавші Ваші книжки, довідався, що у Вас діло наладилось і зовсім не знаю, як воно у Вас поставлено.

Міцно стискаю Вас.
Люблячий Вас Богдан

⁴⁴ «Житє і Слово» – літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у Львові (у 1894–1897 рр.) під редакцією Івана Франка. Видавцем часопису була Ольга Франко.

⁴⁵ Йдеться про книжку Юліяна Бачинського «Україна irredenta» (1895).

⁴⁶ Йдеться про Зофью (Софію) Голінську-Дашинську (1866–1934), історика і соціолога, дружину соціаліста і марксиста Фелікса Дашинського.

⁴⁷ Йдеться про книжку «Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни» Вільяма Клоустона, англійського історика, етнографа і фольклориста, яка вийшла у Львові 1896 р. у перекладі Агатангела Кримського.

⁴⁸ Мається на увазі відділ бібліографії у журналі «Житє і Слово».

Р. С. Посилаю Вам нове видання книжки мого батька⁴⁹. Може, Ви її обговорите в своєму журналі⁵⁰. У Вас це також актуальна квестія; пригадайте хоч оповідання Сергія Д[егена], як він просидів цілу ніч з осудженим на смерть.

Б. К.

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1610. С. 315–318. Рукопис. Автограф.

№ 10

**Лист Богдана Кістяківського до Ольги Франко
від 4 вересня 1902 року**

Berlin, д. 4. September 1902

Люба Ольга Федоровна!

Ваш лист я одержав, ще коли був у Петербурзі в кінці марця, а відповідаю Вам доперва тепер. В Петербурзі ані фізичний, ані моральний стан мій не дозволив мені написати Вам. Сюди я приїхав зовсім хорий. Потім я переїхав до Гейдельберга, де і прожив увесь літній семестр. Але там життя і праця мене так захопили, що я знов не міг Вам написати.

Мені страшенно жаль, що я не міг і не можу до Вас приїхати. Я вже так би хотів побачити і Вас, і Вашого чоловіка, і дітей і стати ближше до нашого українсько-галицького життя, як воно відбувається і проявляється у вас, що, здається, я зовсім ожив би морально. Однак ж приїхати до вас нелегально, якъ у нас кажуть, я ніколи не згоджусь. Нелегальні средства добрі для Росії, де не існує жадного правового порядку, а для західно-європейських країв вони зовсім не годяться. Окрім того, мені здається якось чудно, що я хотів би до вас у Галиччину приїхати виключно з ліричних, моральних і умислових побуджень і мусив би за це наражатись на дуже прикрі неприємності. Не кажіть мені, що різіко дуже мале, що я напевно спокійно проживу кілька днів і спокійно виїду. Воно все ж є, і якби воно рівнялось одній сотій частинці процента, себто на 10 000 раз тільки один раз можна було б

⁴⁹ Йдеться про видання книжки Олександра Федоровича Кістяківського «Исследование о смертной казни» (1896).

⁵⁰ Йдеться про часопис «Житє і Слово».

попасти, я все ж уважав би ненормальним приїхати без діла, а тільки для своєї приємності и користі. На ділі різко далеко більше. До цього я мушу прилучити мотиви, котрі впливають з спеціального положення моїх кривих. Ви знаєте, що мої швагри, брати моєї жінки Беренштами на весні були заарештовані і ціле літо просиділи у тюрмі. Моя жінка під слідством чекає вироку і щодня може бути заслана⁵¹. При таких обставинах моє ув'язнення у Галиччині було б в десять раз прикрішим для усіх моїх кривих, і я не хотів би його тепер долучати.

Зрештою, що це за такий Сфінкс ваш край Галичина, що до його не можна інак приступитись, як тільки протиправно! Дванадцять літ тому назад я був видалений поліцейним розпорядженням. Од тієї хвили ушло багато часу, і багато що змінилося, а це поліційне розпорядження осталося незмінним. Мені це здається дуже дивним і незрозумілим. За цей час я вже кілька разів був видалений у Росії з університетських городів і столиць. Але це вже минулось, і про це зісталась одна згадка. Тепер я вже виробив собі право мешкати повсюдно у Росії, навіть у Петербурзі і Москві. Тим часом Росія справедливо вважається найдеспотичнішим краєм, де політичні переслідування найстрашніші.

У Вас конституція, ви можете обстоювати за свої права, у вас можлива боротьба. Тим часом Ви мене запрошаєте кланятись перед якимсь самовільним розпорядженням поліційним, вважаючи його незмінним, занехаючи усяку думку боротись з ім і тільки хитросттю і брехнею обходити його. Ви скажете, що я у вас чужинець, що у мене ніяких прав в Австрії й в Галиччині нема, а тому я міг виробити у Росії знесення заборони мешкати навіть у столицях, а у вас я нічого не можу вимагати від влади. Однак ж тут, у Берліні, мені звісні противні приклади. Один мій добрий знайомий російській журналіст, вернувшись з заслання, мусив ставати до войска, як звичайний солдат, до того ще як «неблагонадежний», себто, відбути друге ще гірше заслання. Тут він мешкав під чужими паспортами, котрі він брав від різних болгар. Берлінська поліція відкрила його, заарештовала і видалила з Прусс. Не повні два роки він мусив мешкати в Баварії, Вюртемберзі і других німецьких краях. Потім він послав подання, щоб йому розрішили приїхати до Берліна на пів року. Їм розрішили; два рази йому продовжували цей

⁵¹ Дружина Богдана Кістяківського Марія Беренштам-Кістяківська (1869–1932) – українська громадська і політична діячка, публіцистка, провадила національно-освітню роботу серед селян, співробітничала з журналом «Киевская Старина», авторка спогадів «Українські гуртки в Києві другої половини 1880-их та початку 1890-х років». 1900 р. Марія Беренштам-Кістяківська була заарештована за збереження забороненої літератури, декілька років перебувала під слідством.

термін ще на пів року, а потім зовсім розрішили мешкати в Берліні і в усіх Пруссак без жадного обмеження.

Порівняйте це з тим, що на моє мотивуване прошення в 1897 році, вісім літ після мого видалення з Галиччини, львівська поліція прислала мені відповідь, в котрій тільки повторила вирок, і, нічого не мотивуючи, завідомила мене, що моє подання зісталось неувзглядним. Я досі не можу спокійно згадувати про це. В цій відповіді я добачаю якусь злость і інтригу. Що вона мала для мене дуже смутні наслідки, про це Ви знаєте. Як же Ви можете гарантувати, що тепер, коли я зламаю вирок видалення, мені не трапиться щось ще гіршого? Коли Ви були у нас у Боярці, я Вам сказав, що тепер вдруте я вже не подам подання, бо при таких обставинах було би глупо мені далше о що просити. Тим часом мені дуже хотілось би побути у Галиччині, й тому я просив через Вас, щоби галичане зробили що-небудь для мене в цій справі. Коли вони відповідають, що нічого не можуть зробити, то я і їм не буду більше писати. Я добачаю в цьому ту саму політику, з котрою пізнаємився ще 12 літ тому назад, коли насъ арештовали. Тоді навіть в інтерляції говорилось тільки про галичан, Вашого чоловіка і Павлика, а про нас не згадували. Стосунково при страшенно трудних і небезпечних обставинах українці завше більше роблять для галичан, ніж галичане для українців.

Я тепер обійдусь і без галичан, і без українців і вироблю сам собі позволенне мешкати в Австрії, а тому й в Галиччині через німців і Відень. Німецькі учені стрінули мене на цей раз несподівано для мене надзвичайно прихильно, як свого товариша і чоловіка, котрий щось зробив в науці. Я навіть не підозрівав, що моя розправа мала тут таке поводження. З другої сторони, німецькі учені, не дістаючи від мене вісток, думали, що мене вже заслали на Сибір. Коли вони взнали, що причиною мого мовчання була справа моєї жінки, вони самі запропонували допомогти мені. Тепер я вже, з одної сторони, одержав звістку од моєї жінки, що їй запропоновано з Петербурга подати свідоцтво від лікаря, що вона, зі взгляду на хоробливий стан, мусить їхати за границю, а, з другої сторони, дістав лист од одного з найвибитніших німецьких правників-професорів з повіншованнем, що моя справа залагодилась, бо єму це обіцяв чоловік, котрий займає в Петербурзі становиско трохи не міністра. Таким способом я можу надіятись приїхати за два місяця до Німеччини на трі роки замість того, щоби їхати на заслання у Вологодську губ[ернію] на цей часъ. Певного в цих справах нічого не може бути, поки не приїдемо за границю. А в такім разі я буду, мабуть, габілітуватись в якомусь з південних німецьких університетів.

Ось, бачите, чого можна добитись в деспотичній Росії, а в конституційній Галичині, по Вашому, нема средств проти самоволі поліції, і українці, як безправні, не знаходять у земляків жадного захисту.

Не думайте, любя Ольга Федоровна, що мій жаль і моя злість направлені в цім разі проти Вас або проти Вашого чоловіка. Я знаю, що Ви і Ваш чоловік живете в цім разі зовсім ізольовано і готові зробити для мене усе, що можете. Тому я прошу і Вас и Вашого чоловіка не сердитись на мене за цей різкий лист. Великий жаль стискає моє серце з того powodu, що я не можу приїхати до вас у Галичину. Тепер я ще більше відстану від наших рідних справ і уйду в німецьку науку. Але буду надіятись, що це не довго буде тревати. Клавняюсь низенько Вашому чоловіку і прошу Вас привітати від мене Павлика і усіх, хто мене згадує. Нагадайте дітям про мене, скажіть, що дуже жалую, що і на цей раз не можу приїхати. Коли повернусь, буду писати. Стискаю Вашу руку.

Вашъ Богдан

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1611. С. 357–368. Рукопис. Автограф.

№ 11

Лист Богдана Кістяківського до Андрія Франка [1896]

Любий Андрусю!

Я зрадів діставши від тебе звістку; мені було також приємно довідатись, що ви ходите вже до третьої кляси. Однак же найцікавіше мені було би знати, які книжки ти читаєш і які оповідання тобі найбільше подобаються, як це ти мені попередю писав. Тепер я знаю, як пишеш, і що ти вже добре умієш руські літери, але що ти читаєш, мені незвістно.

А хто з вас писав стишки?

Дякую тобі за памятку, що ти пригадав, чи я не потребую яких книжок. Про книжки я пишу мамі, а про себе Тарасеві.

Міцно цілую тебе, твій Богдан

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1610. С. 319–320. Рукопис. Автограф.

№ 12

Лист Богдана Кістяківського до Тараса Франка [1896]

Любий Тарасю!

В Берліні тут можна такі дива побачити і таких річей наслухатися, що цілий би день тільки дивився та слухав. Тут стільки є розумного та гарного, що усе хотів би учитись і учитись, та бути таким же розумним і щасливим, як тільки можуть бути люде на вольному світі.

Тут тільки і можна добре навчитись, як людям робити добро, щоб усім жилось щасливо.

Покі що я мусив відложити свій приїзд до вас, бо це не від мене залежить. Але я ще до вас доконче приїду, тільки треба почекати.

Дякую тобі, що ти вже потурбовався про покій для мене. Я знаю, що як ми будемо в купі, то буде добре.

Цілую тебе, мій любісенький Тараську, міцно.

Твій Богдан

Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 3. № 1610. С. 321–322. Рукопис. Автограф.

*Yaroslava MELNYK,
(Lviv)*

**“YOUR FRIEND HAS COME FROM UKRAINE”:
LETTERS FROM BOHDAN KISTIAKIVSKYI
TO OLHA FRANKO**

The article highlights Bohdan Kistiakivskyi's stay in Galicia in 1889, the subject of his epistolary to Olha Franko (1899–1902). Seven letters of Bohdan Kistiakivskyi to Olha Franko, as well as two correspondences of Bohdan Kistiakivskyi to Andrii and Taras Franko are published for the first time.

Keywords: letters, Olga Franko, Bohdan Kistiakivskyi, Ivan Franko, imprisonment.